

З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕК ТА ІСТОРИЧНИХ КОЛЕКЦІЙ

Ю. П. Ясіновський
доктор мистецтвознавства
Львівська державна музична академія
імені М.В. Лисенка

ДРУКАРНЯ І БІБЛІОТЕКА СВЯТОУСПЕНСЬКОЇ УНІВСЬКОЇ ЛАВРИ

Унівський Святоуспенський монастир (тепер Лавра) на Львівщині здавна славився друкарнею та бібліотекою. Друкарня тут працювала понад сто років (з перервами). Її видання відзначалися ретельною редакторською працею й увагою до літургійної і богословської літератури¹. Початки друкарні пов'язані з іменем львівського єпископа Арсенія Желиборського, який переніс до Унева свою друкарню зі Львова, де у 1648 р. побачило світ її перше видання – Псалтир. У передмові друкаря Андрія Скольського йшлося про серйозні видавничі плани цієї друкарні як “книготорної і піснетворительної”². Згодом тут були надруковані Акафисти (1660) з передмовою Арсенія Желиборського, а постійне книгодрукування започаткував новий архимандрит Варлаам Шептицький, який 1669 р. отримав королівський привілей на друкарню. Розуміючи непрості конкурентні відносини з друкарнями Львова і Києва, Унівська друкарня зуміла виробити чітку програму видання книг: переважно дешеві малоформатні видання та підручники – Псалтирі, Часослови, Молитовники, Акафісти, Букварі. 1673 р. тут було надруковано дві книги сучасського митрополита Досифея: “Акафист і молебен Пресвятій Богородиці і прочія спасительная мольби” та віршований Псалтир³. Важливою рисою унівських видань було також намагання видавати українською мовою богословські та катехитичні праці: передрук київського видання “Виклад о церкві” Феодосія Софоновича, до якого включено у перекладі українською книжною мовою *Життя князя Володимира* (1670). Пізніше, 1680 р. було надруковано “Зерцало до прейзріння і латвійшого зрозуміння віри святої” Йосифа Шумлянського і також українською мовою, з додатком київського пере-

друку твору Сильвестра Косова “О мистиріях”. За благословенням перемишльського єпископа Іннокентія Винницького 1685 р. опубліковано Катехизис, до якого додано трактат “Наука або способ диспунованя на смерть кожному християнину”. У 90-х роках було передруковано два популярні видання Кирила Транквіліона Ставровецького – *Зерцало богословії* (1692) та *Євангеліє учительне* (1696)⁴.

У 90-х роках в Унівській друкарні було розпочато підготовку до видання першого нотного Ірмологіону, який з’явився 1700 р. у перенесеній з Унева до Львова друкарні єпископа Йосифа Шумлянського⁵. Таким чином, був реалізований первісний видавничий проект Андрія Скольського з видання нот.

Протягом наступних трьох десятиліть друкарня не діяла і друкування книг відновилося лише у 1732 р., продовжуючи попередню практику малоформатних богословсько-катехитичних і літургійних видань.

У бібліотеці Унівського монастиря свого часу знаходилися пергаментні *Буцацьке євангеліє* XIII ст. і *Пандекти Антіоха Чорноризця*, переписані 1307 р. Марком *мнихом*, ймовірно, для Унівської лаври⁶, які нині зберігаються у Національному музеї у Львові. Для поповнення бібліотеки багато зусиль доклав галицький митрополит Михайло Левицький († 1858 р.). Обравши для себе місцем постійного перебування Унівську лавру, він відновив монастир, а також побудував митрополічі палати, де розмістив бібліотеку, яку постійно поповнював, дбайливо реставруючи пошкоджені книги. Свої книги маркував штампом *Ex Libris M. M* (“з книг митрополита Михайла”). Тут і помер і похований у крипті Успенської церкви, про що повідомляє встановлена меморіальна плита: “Здѣ починаєть въ Бозѣ его еміненція високопреосвященний Міхаиль Левицкій святой римской церкви кардиналь митрополитъ галицкій архієпископъ лвовскій єпископъ каменецкій его цїсарско-королівскій апостолярій дѣйствителный тайный совѣтникъ цїсарского австрійского ордена Леополда великокрестникъ королевствъ Галиції и Володомерїї примасъ святого богословія доктор рожденъ въ Ланчинѣ дня 14 августа 1774 упокоилъся въ Уневѣ дня януарія 1858”.

Згодом бібліотека перейшла до митрополічного двору у Львові і її поповнювали наступні митрополити. Так, митрополит Андрей Шептицький, заснувавши Національний музей у Львові, подарував українському народові також митрополічу колекцію рукописів і стародруків, яка сьогодні є однією з найбільших збірок рукописів і стародруків в Україні.

У радянський час монастирська бібліотека швидко перестала існувати. Багато книг було знищено, чимало розкрадено, і лише дещо встигли сховати ченці та жителі Унева та навколишніх сіл. Після повернення у 1991 р. монастирських будівель ченцям переховуване майно, зокрема, церковні книги, повернуто їх колишнім власникам. Зокрема, були повернуті найбільші святині Лаври: храмова ікона Пресв. Богородиці з коштовними срібними шатами та величезного формату напрестольне Євангеліє київського друку 1707 р. Євангеліє врятували жителі села Унева – спершу довгі роки книгу у стелі сіней власної хати переховувала родина Лесіцьких, а пізніше старенька вдова Ксеня Чабан⁷. До бібліотеки Лаври повертаються як її власні книги, так і надходять нові дари від різних релігійних громад та окремих осіб.

Сьогодні у колекції стародруків Унівської лаври, що налічує 196 книг, переважають львівські та почаївські видання XVII–XVIII ст.; є також київські, унівські, декілька білоруських та російських. Серед київських видань варто відзначити Анфологійон 1619 р. (третє видання у Києві взагалі, Стд. 8), Службник 1629 р. (Стд. 63), Євангеліє учительне 1637 р. (Стд. 97) та ін. Цікавий слід подій останньої війни залишився у вигляді пробитої наскрізь осколком грубезної книги Октоїха почаївського друку 1758 р.: осколок гарматної бомби застряг у нижній оправі. Біля осколка хтось написав по свіжих подіях: “14 серпня 1944 [року] була війна осколок з ...” (далі не дописано, Стд. 110).

Зберігаються тут також нотолінійний Ірмолой середини XVII ст. з багатою мелізматичними прикрасами мелодикою і досить архаїчними елементами мови у вигляді хомонії (Рук. 1).

Особливо раритетним є київське Євангеліє 1707 р. з прекрасним срібним окладом киево-печерських майстрів (Стд. 139). 1715 р. це Євангеліє у секстернах придбав унівський ієромонах Лаврентій. Згодом книгу знову повезли до Києва, де над оправою та її оздобою трудилися лаврські майстри. Ними був виготовлений дорогоцінний срібний оклад з монограмою майстра ІСН. 1741 р. Євангеліє знову повернулося до Унівського монастиря і служило як напрестольне у Святоуспенській церкві монастиря. За каталогом Якіма Запaska та Ярослава Ісаєвича⁸ відомо лише три примірники цього друку: Києво-Печерського історико-культурного заповідника⁹, Чернігівського історичного музею¹⁰ та Бібліотеки Російської Академії наук у Санкт-Петербурзі. Отже, віднайдений Унівський примірник є четвертим з відомих. Подаємо короткий опис пам'ятки.

Євангеліє надруковане у Києво-Печерській лаврі у незвичайно великому форматі – два склеєні аркуші inF° (39x56 см), [3], загальною кількістю 318 арк. (початкові 3 нумеровані + 315 арк.), 21 рядок на сторінці. Кожна сторінка оздоблена декоративними рамками. Сторінки книги прикрашені орнаментальними і сюжетними гравюрами лаврських майстрів – Данила Галяховського (форта із зображенням св. Іоана Богослова, внизу запис “Даніель Галяховській изобрази в Кієві 1701 року”); Феодора, ФА, Ф, NZ (Никодим Зубрицький – ?). Коштовна оправа-оклад з срібними виливними прикрасами також виготовлена у Лаврі майстром ІСН.

Внизу, починаючи з першого аркуша первісної нумерації, посторінковий запис-скрепа чітким півуставом першої половини XVIII ст.: “Во имя ѿца и сѣна и сѣга Дѣа Яминь. Сію Книгѣ Рекомѣю Єуѣліє Престоѣное Великое радовое Исправилъ Рабѣ Бжїи Иеромонахѣ Лаврентїи Бачковскїи / Законникѣ Манастира (!) Оуневскаго Чинѣ Сѣга Васїліа Великаго а родичѣ Глинанскїи / за ѿпущенїе грѣховѣ своих и родителєи моихѣ. И придалѣ еи Манастиревы / Оуневскомѣ Церквы Оуспенїа Прѣсвятых Бѣи котораа то книга авы / не была нѣкимѣ спосовомѣ нѣѿкого ѿ тоеи сѣой вѣытели ѿдалѣна подѣ клатвою / Сѣыхѣ Сѣцѣ и страшнагѣ Бжїа сѣда Яминь. Видаток на тѣю Єуагелїю / за секстернѣ далемѣ двадцатѣ и пѣтѣ талларей выгыѣ аксамитѣ тѣтѣдесѣтѣ золотыхѣ / сѣѣбро з рѣботою залотыѣ ѿдинацѣтѣ свѣтѣ и двацѣтѣ залотыѣ и тролѣгаторѣ чѣири таллари выгыѣ / сѣѣбра всегѣ гривенѣ шеѣнацѣтѣ, гривна каждаа золотыѣ шестѣсѣтѣ / Дорога Гдаѣскаа золотыхѣ стѣ по сѣстернѣ до Кїева дорога золотыѣ триѣцѣтѣ, / всеи сѣми чинитѣ тысаца шестѣсотѣ и золотыѣ дванаѣцѣтѣ рѣѣѣ [1612] / зачала сѣ справлати тѣа Єуагелїа, Рокѣ Бжїа рѣѣѣ [1715] а докончиласѣ рокѣ рѣѣѣ [1741] Иеромонахѣ Лаврентїи Закоѣнникѣ Манастира Оуневскагѣ Чинѣ Сѣ Васїліа Великагѣ, родичѣ Глинанскїи”.

За митрополита Михайла Левицького книгу поновлено, зокрема, ошатну оправу, про що повідомляє кириличний запис XIX ст., починаючи з арк. 14: “Я понеже долговременнымѣ оупотребленїемѣ и аѣмитѣ сотресѣ и многѣ сѣвренныхѣ вкладкѣвъ изгѣбѣса, сѣгѣ ради ѿновлена вѣысть сїа книна Єуагелїа (!) рокѣ ѿ Рождества Хрїстова рѣѣѣ [1835] / мѣсѣца ноемврїа. Оупотреблено же на шѣсть на десѣть новыхѣ скоблей оукорене Книги, и на направѣ оуцѣрбленныхѣ ѿ борковѣ сѣвбра лотѣвъ вѣѣѣскихѣ кѣ [22], а на изображенїе С. Архїстрати / га Мїхаила лотѣвъ И-е-с. Кѣпнѣ тридѣсѣтѣ -е-с. лотѣвъ, за золотыхѣ рейскихѣ лѣс [36] и грайцѣрѣвъ кѣ [24], / монети сѣвренной - залатарѣ далосѣ за роботѣ кѣ [28] золотыхѣ рейскихѣ и лѣс [36] грайцѣрѣвъ тоеи / же монети - аѣмитѣ кштовалѣ дѣ [14] золотыхѣ рейскихѣ

и грайцаревъ ꙗ [30] монети сребренной, / а робота книговазателя ꙗ [11] золотыхъ реискихъ сребренныхъ. Все сіе заплатилъ смиренній / Архієрей Міхаилъ Левѣцкій Митрополитъ Галицкій, Архієпископъ Львовскій, Єпіскопъ Ка / менца Подолакаго, Єго Кес: Краа: Милости Дѣйствителній тайній Совѣтникъ, в честь и / хвалѣ Бога къ Благолѣпію Храма Оуспенія Прѣстыа Бѣты въ Оуневѣ, а за ѿпущеніе всѣхъ / грѣховъ своихъ. Аминь”.

Те, що Унівський монастир придбав для свого вжитку, та ще й у якості напрестольної книги, видання православної друкарні свідчить про те, що в культурно-мистецькому прояві та й великою мірою у релігійному, істотного протистояння на початку XVIII ст. в Україні вже не було. Культурна єдність, єдність мистецьких уподобань виявилися сильнішими від релігійних непорозумінь.

Сьогодні Святоуспенська Унівська лавра знову відроджується. Вона знову стає одним з важливих духовних центрів Української греко-католицької церкви. А її Студійський чин спонукає до глибшого усвідомлення візантійської основи Української Церкви, її давніх богослужбових форм, використання церковнослов'янської мови у службах, молитвах і співах, у відтворенні давніх форм ірмолійного (монодичного) співу. Усвідомлення свого минулого зобов'язує.

¹ *Огієнко І.* Історія українського друкарства. – Л., 1925. – С. 176–178; Те саме. – К., 1994; *Ісаєвич Я.* Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. – Л., 2002. – С. 218–219, 276–278.

² *Ісаєвич Я.* Вказ. пр.– С. 218–219.

³ *Запаскко Я., Ісаєвич Я.* Пам'ятки книжкового мистецтва : Кат. стародруків, вид. на Україні.– Л., 1981.– Кн. 1.– № 511, 512; *Ісаєвич Я.* Вказ. пр.– С. 276–277.

⁴ *Ісаєвич Я.* Цит. пр.– С. 276–278.

⁵ *Видашенко М.* Йосиф Городецький – засновник східнослов'янського наборного нотодрукування // Книгознавство та бібліографія.– К., 1983.– С. 146–150; Теж // Калофонія.– Л., 2002.– Ч. 1.– С. 252–255; *Ясіновський Ю.* Львівські нотні першодруки // Калофонія.– Л., 2002.– Ч. 1.– С. 25–36.

⁶ *Мицько І.* Святоуспенська лавра в Уневі.– Л., 1998.– С. 62–63.

⁷ Там само.– С. 106.

⁸ *Запаскко Я., Ісаєвич Я.* Цит. пр.– № 825.

⁹ Києво-Печерський державний історико-культурний заповідник. Стародруки XVI–XVIII ст. : Кат. / Авт. тексту та упоряд. М.М. Кубанська. – К. 1971.– С. 77, № 81.

¹⁰ Кириличні стародруки Чернігівського історичного музею : Кат. / Упоряд. С.О. Половникова, І.М. Ситий.– К., 1998.– С. 30, № 39.